

Forhørsteknik og efterforskningsmetoder i den københavnske Inkvisitionskommission omkring 1750

Af Tyge Krogh

Hvis man vil undersøge efterforskningen af kriminalitet i København i 1700-tallet, så er det ikke politimesterembedet, men i stedet den såkaldte Inkvisitionskommission, som er den helt centrale institution – i hvert fald når det drejer sig om tyverier.

Inkvisitionskommissionen blev oprettet i 1686, fire år efter politimesterembedet.¹ Baggrunden for dens oprettelse var et voksende antal tyverier, men dertil også de mange jurisdiktioner, som Københavns indbyggere svarede til. Ud over Bytinget var der Hofretten, som de højere embeder ved hoffet svarede til, Borgretten for de underordnede betjente ved hoffet, Admiralitetsretten, som de om de omkring 5.000 matroser og håndværkere ved flåden med samt deres familier var underlagt, og endelig de 7-8 regimentsretter, som hver havde eneret på at dømme soldaterne med familier i regimentet. Denne opsplnitning gjorde det vanskeligt at opklare og retsforfølge på tværs af jurisdiktionerne.

Inkvisitionskommissionen fik ret til at forhøre og arrestere alle indbyggere, uanset hvilken jurisdiktion de tilhørte. Det kan undre, at man ikke tildelte disse inkvisitionsrettigheder til politimesterembedet. Vægterkorpset og betjentene havde også ret til at pågribe lovbyggere uanset jurisdik-

1. Se Tyge Krogh: *Larcenous Soldiers. Crime and Criminal Cultures in Copenhagen in the First Half of the Eighteenth Century*, i Tyge Krogh, Louise Nyholm Kallestrup, Claus Bundgård Christensen (red.): *Cultural Histories of Crime in Denmark, 1500 to 2000*, Routledge 2017, s. 129-144.

tion. De pågrebne skulle imidlertid afleveres til deres rette jurisdiktioner med politimesterens redegørelse for årsagen til deres arrestation. Politimester Claus Rasch gjorde da også flere forsøg på at få lov til at undersøge tyverier, men blev afvist.²

Årsagen var hærens stærke position. København lå lige op til fjendelandet Sverige og var stærkt befæstet. Det var den store garnison, som stod for bevogtningen af byen. Hæren var en stat i staten med egne straffereformer og større tolerance over for småkriminalitet, end tilfældet var ved de civile retter. Selv om forordningen om Inkvisitionskommissionen bestemte, at alle jurisdiktioner skulle repræsenteres i Kommissionen, så blev det i realiteten stadskommandanten, som kontrollerede kommissionsarbejdet, og kommissionen bestod kun af officerer fra hæren. Først langt inde i 1700-tallet blev flåden repræsenteret med en officer og byens borgere med en kaptajn af borgervæbningen.

Trods den militære dominans blev Inkvisitionskommissionen hurtigt populær. I 1690'erne blev omkring 100 personer om året undersøgt af kommissionen, og selv om soldaterne og deres familier dominerede, så var der også mange civile, der tiltalte. Borgerne kom også til Kommissionen med beskyldninger mod deres tjenestefolk for tyveri. Kommissionen måtte ikke dømme de tiltalte, men skulle efter forhørene overlade dem til deres respektive jurisdiktioner. Alligevel blev i denne periode langt de fleste civile tiltalte idømt arbitrære straffe af Kommissionen. Anklagerne havde stor indflydelse på sagens forløb og kunne kontrollere dommene ved at kræve hårde straffe eller gå i forbøn for de tiltalte. Og hertil brugte Kommissionen tommelskruer og pisk til at fremtvinge tilståelser.

I 1700-tallet voksede København og blev mere uoverskuelig, og kriminaliteten florerede. Staten forsøgte først i 1740'erne med flere initiativer at bekæmpe de omsiggribende tyverier. Især blev soldaters og matrosers handel med brugte varer helt forbudt. Inkvisitionskommissionen havde ligget underdrejet i 1730'erne, formentlig fordi den daværende auditor ved Kommissionen forvaltede embedet dårligt. I 1742 fik Kommissionen imidlertid en ny auditor, Erhard Mechlenburg, og med ham voksede aktiviteten i Kommissionen betragteligt. Hvor Kommissionen i 1690'erne havde fokuseret på at opklare de tyverier, som borgerne anmeldte for

2. Se Jørgen Mührmann-Lund: *Using the Police to Fight Crime in Copenhagen, 1682-1793*, i Tyge Krogh, Louise Nyholm Kallestrup, Claus Bundgård Christensen (red.): *Cultural Histories of Crime in Denmark, 1500 to 2000*, Routledge 2017, s. 221-238.

Kommissionen, så ændredes billedet i 1740'erne. Mechlenburg opdagede selv de fleste tyve og hælere, fordi han lykkedes med at optrævle talrige omfattende kriminelle netværk. De to største netværk var den såkaldte Gottlobs bande fra 1745, hvor der rejstes tiltale mod 213 personer for 180 forskellige tyverier, og de såkaldte gadetyve fra 1755, hvor 226 tiltaltes for 810 forskellige tyverier. I perioden 1749-51 optrævede Kommissionen 7 bander hver på mellem 15 og 33 personer.³ Til forskel fra praksis i 1690'erne blev alle tiltalte ved Inkvisitionskommissionen nu sendt til deres respektive jurisdiktioner når forhørene var afsluttede, som herefter dømte dem.

Det var således et imponerende opklaringsarbejde, som Mechlenburg lagde for dagen, og hans ry nåede helt op i regeringskancellierne. Generalprokurør Henrik Stampe skrev således rosende om ham:

*"Jeg maae og tilstaae, det jeg i adskillige Tilfælde har erfaret, og er bleven overbeviist om, at den nu værende Garnisons Auditor og Actuarius i Inqvisitions Commissionen Mechlenburg saa got forstaaer at dirigere en Inqvisitionsprocess, og saavel er verseret i at examinere og udforske Vidner saavel som Parter og Medvidere, og at confundere og indvikle dem, som vil fordølge den reene Sandhed, saa man kand gjøre sig sikkert Haab om, naar en Sag i Inqvisitions Commissionen af ham bliver examineret og undersøgt, at Sagens retter Sammenhæng og virkelige Omstændigheder da viiselig vil blive lagt for Dagen."*⁴

Hvordan udførte Erhard Mechlenburg så sit opklaringsarbejde? Her er vi så heldige, at Inkvisitionskommissionen i 1752 afgav en særdeles grundig 'Relation', dvs. beretning om arbejdet i Kommissionen.⁵ Baggrunden for Relationen var dels ønsket om at få udarbejdet en instruks for Kommissionen, som indeholdt en tilladelse til at udøve den tortur, som direkte imod forbuddene i lovene benyttedes i Kommissionen, dels et ønske om, at Civiletaten og Søetaten begyndte at bidrage økonomisk til Kommissio-

3. Se Krogh 2017.

4. Rigsarkivet, Danske Kancelli, Indlæg til sjællandske tegnelser 1755/356, Stampes erklæring af 2.7.1755.

5. 'Relation om ... Inqvisitions-Commission' af 26.11.1752 ligger ved sagen om en ny instruks for inkvisitionskommissionen, som også afskaffede torturen i Kommissionen af 31.12.1771, se Rigsarkivet, Danske Kancelli, 1. Departement, indlæg til åbne breve 1771/451.

nens arbejde. Relationen førte til nedsættelsen af en kommission til at udforme en sådan instruks, men instruksarbejdet strandede, fordi Landetaften nok ville have finansiering af arbejdet, men ikke ville afgive noget af sin fulde kontrol med Inkvisitionskommissionen.⁶

Relationen om Inkvisitionskommissionens arbejde 1752

Relationen gav en meget grundig beskrivelse af Kommissionens forskellige arbejdsopgaver, af dens forhørsmetoder, vidneafhøringer og det komplicerede arbejde med at udarbejde forhørsdokumentation for den enkelte tyv om dennes tyverier, samt om tilbageleveringen af de tyvekoster, som Kommissionen opsporede. Relationen giver dermed et enestående indblik i efterforskningsarbejdet, som det tog sig ud fra den energiske Mechlenburgs side.

Inkvisitionskommissionen havde nogenlunde det samme personale, som den havde haft 1696-98, men der var dog nogle ændringer. Kommissionen havde tidligere bestået alene af officerer fra de garnisonerede regimenter, men nu sad også en løjtnant fra flåden og en borgervæbningskaptajn. Garnisonsauditoren, som forestod undersøgelserne, og som førte protokollen, havde yderligere en justitsløjtnant samt en til to justitssergerter til at hjælpe med det praktiske og håndteringen af arrestanterne. Der var også permanent afsat en underofficer til at holde vagt over arrestanterne og fire skildvagter til at bevogte Stokhuset. Yderligere to skildvagter kom til, når Kommissionen var samlet.⁷

Relationen beskriver også Stokhusets fysik, og samtidig er der bevaret en præcis situationstegning over Stokhuset fra 1754. Det fremgår heraf, at Stokhuset var blevet helt nybygget i 1722.⁸ I kælderen var der syv 'arresthuller', som Relationen kalder dem. I hvert hul kunne der sidde 8 til 12 arrestanter. Hertil var der et arrestkammer i stueetagen, som især benyttes til arresterede kvinder. Kommissionen holdt sine møder i to stuer oven på arresterne. Det var således en ganske velindrettet bygning, selv om Relationen også udpegede nogle uhensigtsmæssigheder. Bl.a. måtte

6. Instrukskommissionens arkiv ligger ligeledes i Rigsarkivet, Danske Kancelli, 1. Departement, indlæg til åbne breve 1771/451.

7. Se "Relation ..." 1752 s. 4-5 og 9.

8. Se situationstegning af S. C. Gedde 1754, i Rigsarkivet, Forsvarets bygningstjeneste, historisk tegningsarkiv, pakke 74 (19) Københavns fæstning, porte.

købere og vidner, der var tilsagt til at møde for Kommissionen, vente i gangen ind til forhørslokalet. Men også de arresterede blev ført op fra arresthullerne og ind gennem denne gang. Herved fik de to grupper lejlighed til at veksle ord og dermed aftale et og andet.

Opdagelseskebab og forhørsteknikker

I det hele taget lagde Kommissionen stor vægt på kontrollen med de arresterede. De blev visiteret, når de kom ind, og knive og andet blev frataget dem. Arresthullerne blev undersøgt morgen og aften. Arresthullernes vinduer lå til Stokhusets indergård, og skildvagterne skulle sørge for, at ingen nærmede sig arresthullerne og talte med arrestanterne. Det var tilladt familie og venner at bringe mad og andet til arrestanterne, men gaverne blev grundigt undersøgt. Det var især breve, små instrumenter og skrivematerialer, som søgtes indsmuglet. Relationen beskrev, hvordan det var opdaget, at arrestanter havde konstrueret skriveredskaber. En tændstik var tilspidset med en skarpslebent kant på en mønt. Blæk var lavet af knust kul og øl og det papir, som tobakken lå i, var brugt som brevpapir. Arresterede fra samme bande blev adskilt og placeret i forskellige af hullerne. Det var forbudt fangerne at råbe til hinanden, og der var dusør til fanger, som angav andre fanger. Alligevel var der mange forsøg på at kommunikere. Relationen fortalte, at det flere gange var opdaget, at en fange højt sang en åndelig salme og heri indflettede budskaber til sine medtiltalte.⁹

Når en tyv var arresteret, lagde Kommissionen stor vægt på at handle hurtigt, så medskyldige kunne arresteres, før de kunne nå at flygte, og hælere blev hentet, før de kunne nå at skjule kosterne. Relationen beskrev med mange detaljer Kommissionens listighed og psykologiske forhørsteknikker. Den startede forhørene med den af de mistænkte, som den mente var den "Blødhierdigste",¹⁰ og rådede ham til at sige sandheden nu, før de andre tiltalte skød al skylden på ham. Den lokkede så med, at en frivillig bekendelse gav en mindre straf, og at Kommissionen kunne få anklageren til at gå i forbøn for ham. Omvendt truede Kommissionen med, at hvis den tiltalte ikke tog imod dette gode tilbud og fortsat benæg-

9. "Relation ..." 1752 s. 7 og 9.

10. Samme s. 19.

tede hårdnakket, så ville Kommissionen anse ham for den værste af de tiltalte, som da skulle have den hårdeste straf.

Kommissionen snød også de tiltalte. Relationen forklarer hvordan Kommissionen kunne sige til den ene, at den anden havde tilstået. Det, den anden havde tilstået, var imidlertid kun en lille ubetydelighed. Men Kommissionen lavede så en konfrontation, hvor den bad den anden bekræfte, at det, han havde tilstået, var den rene sandhed. Den anden svarede så ja i den tro, at det var tilståelsen af det ubetydelige, der taltes om. Så sendtes den anden ud igen, og den første kunne da forvirres så meget, at han tilstod sandheden.

Et andet kneb, man benyttede, var at sætte den tiltalte i fangehul med en tyv, der allerede havde tilstået, fra et andet komplot, som så kunne udfritte den tiltalte under skin af ville hjælpe med at instruere ham i, hvad han skulle svare Kommissionen. Mange tyve lod sig gerne bruge til dette. Relationen mente, at det var for at få lidelsesfæller eller for at få Kommissionens anerkendelse. Justitssergenten kunne også tilbyde mod en erkendtlighed at bringe et brev ud i byen. Brevet blev så afleveret til Kommissionen, som ad den vej eventuelt kunne finde medskyldige.

I det hele taget brugte kommissionen meget i sine forhør at spille på de tiltaltes uvished om, hvad de andre tiltalte havde sagt, og på den måde optræve sagen. Efter en indledende benægtelse valgte tyven ofte på et tidspunkt at tilstå. Han lovede så at 'sige den rene sandhed' og dermed påtage sig rollen som den angrende forbryder i håb om en mildere straf. Dette spillede Kommissionen også på. Den tyv, som valgte at tilstå, blev holdt i uvidenhed om, hvad hans medtyve havde tilstået. Hvis han i sin tilståelse af 'den rene sandhed' fortav tyverier, som hans medtyve havde tilstået, så afslørede han sig som en løgner og forhærdet tyv, som så skulle have en dertil svarende straf. Hælerne blev tilsvarende holdt i uvidenhed om, hvilke tyvekoster tyvene havde angivet at have solgt til dem, og blev formanet om at angive alle de ting, de havde købt af tyven.

Til slut gennemførtes en konfrontation mellem de tiltalte. Her blev de i hinandens påhør bedt om at opklare uoverensstemmelser i deres forklaringer. Disse konfrontationer førte ofte til skændier mellem de tiltalte, hvor mange nye oplysninger kom frem.

Anklageskrifter og kosterlister

De store tyvekplotter, som Inkvisitionskommissionen optrævede, var komplicerede at holde styr på. Erhard Mechlenburg udviklede et sindrigt dobbelt bogholderisystem, som kunne holde styr på både tyvene, der indførtes i en 'tyve-rolle' med hver enkelt tyvs tyverier og tyveriernes værdi med referencer til, hvor i forhørene tilståelsen var faldet. For det andet en 'Hæler og køber ekstrakt', hvor de enkelte hæleres købte tyvekoster var opregnede og for hver redegjort for, hvem tyven var, hvem hæleren havde videresolgt tyvekosten til, dens værdi og om tyvekosten var enten tilbageleveret eller dens værdi betalt til klageren. Det grundige bogholderi tillod Mechlenburg at aflevere tyvene til deres jurisdiktioner med præcise anklageskrifter, som lettede domsafsigelsen.¹¹

Et andet eksempel på nytænkning var, at Inkvisitionskommissionen i 1749 begyndte at indrykke annoncer i "Gazetterne", dvs. aviserne, med lister over tyvekoster, hvor ejermanden ikke kunne identificeres. Relationen fra 1752 fortalte også om denne nye avancerede metode til at opspore bestjålne.¹²

Tampeslagene

Endelig var der i Kommissionens værktøjskasse tampeslagene. I et længere afsnit redegjorde Relationen for nødvendigheden af dette middel.¹³ Først tegnede Relationen et historisk rids: Kommissionen havde fra sin begyndelse brugt tortur, men den havde aldrig fået kongelig autorisation dertil. Siden brugen af den polske buks tortur blev afhængig af kongelig tilladelse i 1711, så havde Kommissionen i stedet brugt tamp, tyremie, en kat og ris.

Denne tilbageskrivning af tampeslagene til at være startet i 1711 havde Relationen intet belæg for. Det vidste Mechlenburg udmærket, da han havde udarbejdet en særdeles grundig historisk undersøgelse af brugen af tortur ved Kommissionen, som var vedhæftet Relationen. Det sandsynlige er, at det var Erhard Mechlenburg, som indledte den ulovlige brug af tampeslag.

11. "Relation ..." 1752 Bilag M.

12. "Relation ..." 1752 s. 46.

13. "Relation ..." 1752 s. 29-32.

Efter dette historiske skønmaleri forklarede Relationen vigtigheden af torturmidlet: Tyverier blev i reglen begået uden vidner, og tyven skjulte sine spor grundigt og opfandt alskens løgne og udflugter for at skjule gerningen. Samtidig var straffen for tyveriet så hård, at ingen tyv godvilligt gik til bekendelse. Var en tyv endelig blevet overbevist og havde tilstået et tyveri, så skjulte han gerne medtyve og hælere. Det mente Relationen både skyldtes kammeratskab mellem tyve, og at de pågrebne tyve kunne vente pengegaver med mere fra de medtyve, de havde hemmeligholdt, når de skulle afsone deres arbejdsstraf i slaveriet eller Børnehuset. Af disse grunde var det afgørende for Kommissionen at have dette tvangsmiddel. Dog understregede Relationen, at pisk kun blev brugt, når Kommissionen var overbevist om, at den havde at gøre med en tyv eller hælere.

Var dette tilfældet, fortalte Relationen, foretog Kommissionen en rådslagning og besluttede herefter brugen af tamp. Denne rådslagning er imidlertid også et skønmaleri. I den tidlige periode var beslutning om tortur og torturen nøje beskrevet. I Erhard Mechlenburgs tid ses imidlertid ingen omtaler af brug af tortur i hverken i Kommissionens protokoller eller i de bevarede bilag til protokollerne.

Ved ikke at nævne brugen af tortur i forhørsreferaterne unddrog Kommissionen sig, at dens torturanvendelse blev taget op til juridisk vurdering i de enkelte retssager. Dette kom tydeligt frem i en meget alvorlig tyverisag fra 1749. Den angik Johan Grønbom. Han var tiltalt for adskillige indbrud i kirker rundt om i København. Han skulle have stjålet fra kirkebøsserne gennem fire år, men så snedigt, at han havde dirket bøsserne op, og bagefter lukket dem igen, og stjålet på anden måde, således at tyverierne ikke blev bemærket. Anklageren opregnede tyverier af i alt 540 rd. Tyverierne var ikke anmeldt af kirkerne, som jo ikke kendte bøssernes indhold, så sagen hvilede tungt på Grønboms egen tilståelse. Det fremgik også, at Grønbom ved undersøgelser hos politimesteren og Bytinget havde nægtet alt, således at der ikke var nogen sag. Så var han imidlertid blevet overført til Inkvisitionskommissionen, og her havde han i to forhør bekendt alle de mange tyverier. Mængden af tyverier af indbyggernes barmhjertige gaver til de fattige oprørte byen. Efter loven dømtes han til hjul og stejle, og denne hårde dom konfirmerede kongen.¹⁴ Grønboms forsvarer Ch. Hess påpegede imidlertid, at hele sagen næsten

14. Rigsarkivet, Danske Kancelli, Indlæg til Sjællandske registre 1749/386. Se også skilingsvisen: En ny Viise om Delinquenten Johann Grønbom ...", Det Kgl. Bibliotek.

udelukkende byggede på Grønbooms egen bekendelse, som var afgivet i Stokhuset:

”Overalt er det noget Paradox, at Grønboom for Inkvisitions Commissionen saa pludselig paa bare alvorlige Demonstrationer, er falden fra en Extremitet til en anden, jeg mener den hele actus fra Begyndelsen til Enden, er gandske seriøs for hoved personen. Rettergangsmaaden det sted, ved jeg endnu ikke ret, men efter Omstændighederne conciperer jeg mig disse alvorlige Demonstrationer som en excess af reale eller i det mindste verbale Territiones. Er det troffen efter ryggtet, saa har de første Consekoenter, været Delinkventen lige saa græsselige for Følelsen, som de sidste skrekkefulde for hørelsen, da jeg i saa fald overlader til Rettens viise Indsigt, i hvor vidt der kand funderes en Blod Dom paa en torqueret Bekiendelse.”¹⁵

Ch. Hess’ kringlede formuleringer viser, at man i retsapparatet udmærket vidste at Inkvisitionskommissionen benyttede tortur, men når der ikke stod noget om torturen i de retslige dokumenter, kunne forsvareren kun antage, at tortur var blevet brugt. Dommerne valgte, som vi har set, ikke at tage hensyn til forsvarerens indvendinger.

Relationen fortsatte nu med at beskrive selve brugen af ”Tvangsmidlet”, som den kaldte torturen. Den understregede, at torturen indrettedes efter delinkventens konstitution, så de ikke tog skade på helbredet.

Forberedelserne til torturen og de ceremonier, der fulgtes, havde større virkning end torturen selv, påpegede Relationen. Først skulle delinkventen formaneg og advares:

”Nogle af Comissionen taler dem hart til, nogle igien marquerer een Medlidighed med deres Tilstand, og søger at persvadere dem med det gode. Naar det ey kand hielppe, maae Justice-Sergeanten komme ind, binde dem til Væggen og give dem et par slag, da de imedens stedse bliver formanet og tiltalt, samt givet dem tid at betenke sig, og saaledes continueres det indtil de har faaet i det høyeste 20 Slag, da gives dem Tiid igien til en anden dag, da det saaledes continueres 2 a 3 Gange.”¹⁶

Relationen fremhævede, at denne metode var bedre end alle andre slags tortur. Det vigtigste var uvisheden om, hvornår de blev kaldt op til at pi-

15. Rigsarkivet, Københavns Byting, Domsakter 1749, fol. 507-515.

16. ”Relation ...” 1752 s. 31.

skes, og uvisheden om, hvor længe man fortsatte. Ceremonierne omkring tampselagene og uvisheden gjorde Kommissionens tortur langt mere truende, selv for forhærdede delinkventer, som andre steder havde udstået den polske buks tortur med den fast foreskrevne varighed af 15 minutter pr. tortursession og maksimalt tre ganges tortur og ikke havde regnet dette for noget.

Konklusion

Opklaringsarbejdet i Inkvisitionskommissionen adskilte sig på adskillige måder fra vore dages politiefterforskning. Nutidens tekniske beviser måtte man undvære omkring 1750. Inkvisitionskommissionen havde heller ikke et større politikorps at trække på. Omvendt havde Erhard Mechlenburg tiltaget sig et magtmiddel i forhørssituationen, som er bandlyst i dag, nemlig torturen. Da domfældelser i langt højere grad end i dag var afhængig af tilståelser, var tortur, som Relationen også gjorde opmærksom på, helt afgørende for Kommissionens effektivitet.

Men trods de mange forskelle, så afdækker Relationen også meget, som vore dages politiefterforskere formentlig vil nikke genkendende til. Forhør er psykologiske spil mellem forhørslederen og den tiltalte. Erhard Mechlenburg arbejdede meget bevidst med at isolere den tiltalte, og med dette udgangspunkt udnyttede han usikkerheden om, hvor meget hvem vidste eller havde tilstået, til at få nye tilståelser frem. Han foregav også at vide mere, end han gjorde, og lod det fremstå, som om den tiltaltes medskyldige allerede havde tilstået. Han arbejdede med den gode og den onde forhørsbetjent, og selv om han ikke havde meddelere i de kriminelle miljøer, så havde han spioner i fangehullerne, som kunne udfrutte de arresterede. Hertil havde han stor sans for detaljen, og med sine 'kosterlister' og tyve- og hælerfortegnelser var han i stand til at overskue de komplicerede sager og dermed sende de anklagede til deres jurisdiktioner med detaljerede og præcise anklageskrifter.